

Rzepa, Zbigniew

IV Ogólnopolska konferencja historyków kartografii

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 24/r1, 202-205

1979

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Delegacja radziecka udała się po obradach na wycieczkę, obejmującą Dolny Śląsk, Kraków i Wieliczkę. Do Warszawy przybyła w późnych godzinach popołudniowych 2 października 1978 r. Na spotkaniu w Muzeum Ziemi PAN nastąpiło zamknięcie Sympozjum. Z okazji goszczenia w Muzeum Ziemi polarników i historyków urządzono niewielką wystawę materiałów archiwalnych zachowanych po wybitnym badaczu Antarktydy i organizatorze pierwszych polskich wypraw polarnych — Antonim Bolesławie Dobrowolskim. Rolę przewodnika po wystawie spełniała specjalna publikacja opracowana przez Zbigniewa Wójcika⁴.

Jerzy Rózewicz
(Warszawa)

IV OGÓLNOPOLSKA KONFERENCJA HISTORYKÓW KARTOGRAFII

Konferencja zorganizowana przez Zespół Historii Kartografii odbyła się w Toruniu 13—14 października 1978 r., tym razem we współpracy z Naczelną Dyrekcją Archiwów Państwowych w Warszawie oraz Instytutem Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. W konferencji, którą tradycyjnie prowadził przewodniczący Zespołu doc. J. Janczak, wzięło udział ponad 120 osób (spora ilość stanowili pracownicy archiwów państwowych, przeważnie kierownicy działów kartograficznych). Uczestniczyli w obradach również goście zagraniczni z Austrii i Czechosłowacji.

W odróżnieniu od trzech dotychczasowych konferencji¹, prezentujących dorobek poszczególnych ośrodków naukowych, obecna skoncentrowała się na wybranej tematyce, mianowicie na mapie archiwalnej, której poświęcono 5 referatów: 1) *Aktualne problemy gromadzenia kartografików przez archiwa a potrzeby historii kartografii* — cz. I, dr A. Pawłowska-Wielgus (Lublin), cz. II, doc. S. Alexandrowicz (Białystok); 2) *Problem rozproszenia materiałów kartograficznych do dziejów miast (na przykładzie Zamościa i Lublina)* — dr A. Pawłowska-Wielgus; 3) *Najdawniejsze plany miasta Torunia* — prof. A. Tomczak (Toruń); 4) *Rękopiśmienne kartografika w Muzeum Ziemi PAN w Warszawie* — doc. Z. Wójcik (Warszawa); 5) *Szesnastowieczne mapy-planu majątkowe w Archiwum Diecezjalnym w Olsztynie* — mgr R. Marchwiński (Olsztyn). Ponadto mgr Marchwiński wygłosił referat: *Grodecki a Kromer. Sprawa mapy Grodeckiego w «Polonii» Kromera*.

Dr A. Pawłowska-Wielgus opracowała referat na podstawie ankiety państwowej służby archiwalnej, przy współudziale Zakładu Naukowo-Badawczego NDAP, odzwierciedlając aktualny stan rzeczy. Działając w oparciu o obowiązujące akty prawne wojewódzkie archiwa państwowe prowadzą nadzór nad archiwami zakładowymi i biorą udział w kształtowaniu narastającego zasobu. W celu tworzenia odpowiedniego warsztatu pracy dla historyków kartografii w archiwach gromadzone są również mapy i plany. Jednakowoż niektóre instytucje okazują niechęć do przekazywania archiwom kartografików w stanie uporządkowanym. Bywa też, że materiały kartograficzne są do ostatniej chwili wykorzystywane w niektórych instytucjach i w rezultacie przekazywane w stanie częściowo zniszczonym. Przyczyniają się do tego m. in. pewne luki w istniejących przepisach re-sortowych. Trudności te są jednak i będą pokonywane, aby materiały kartograficzne w archiwach mogły jeszcze służyć do badań historycznych i dla przyszłych potrzeb gospodarki narodowej.

⁴ Z. Wójcik: *Problematyka polarna i glaciologiczna w materiałach archiwalnych A. B. Dobrowolskiego zgromadzonych w Muzeum Ziemi PAN w Warszawie*. Warszawa 1978, 45 s.

¹ Zob. relacja Z. Rzepy z III Konferencji w „Kwartalniku Historii Nauki i Techniki” R. 23:1978 zes. 1 s. 251 przyp. 1.

W koreferacie doc. S. Alexandrowicz wysunął następujące postulaty: stwierdzenia pełnego stanu posiadania odnośnie kartografików zarówno w wojewódzkich archiwach państwowych, jak i innych; dokonania krytycznej analizy wartości tych map; ustalenia kryteriów podziału materiałów kartograficznych na stosowane w archiwach kategorie „A” i „B”, biorąc pod uwagę potrzeby różnych dziedzin nauki; sporządzania w archiwach niezbędnych reprodukcji, w tym także map topograficznych do 1945 r.; przygotowywania do publikacji najważniejszych map i planów z XVI—XVIII w.; współdziałania wojewódzkich archiwów państwowych z siecią innych archiwów, np. kościelnych. Ponadto za istotny postulat uznał potrzebę większego zainteresowania kartografikami archiwalnymi w procesie dydaktycznym wyższych uczelni (zwłaszcza dla studentów historii) oraz poprzez prace seminaryjne i magisterskie.

Rozproszenie materiałów kartograficznych — na przykładzie planów Zamościa i Lublina — jakkolwiek jest zjawiskiem normalnym, stwarza jednak trudności w dotarciu do wszystkich planów. Dr A. Pawłowska-Wielgus wystąpiła więc z postulatem, wysuwanym już przed laty przez profesorów B. Olszewicza i K. Buczka, utworzenia centralnego zbioru kartografików w postaci mikrofilmów i fotokopii. Uznała także za wskazane opracowanie informatora, a następnie pełnego katalogu planów miast polskich, które znajdują się w różnych zbiorach.

Prof. A. Tomczak przedstawił stan materiałów kartograficznych Torunia do r. 1660. Odszukano dotychczas 16 planów, w tym 14 rękopiśmiennych. Przedstawiają one plany miasta, perspektywiczne plany-widoki i fortyfikacje. Znajdują się one w różnych zbiorach: Torunia, Gdańska, Leningradu, Berlina (NRD), Wiednia, Kopenhagi i Sztokholmu. Niewątpliwie nie wszystkie zostały dotąd odkryte.

Doc. Z. Wójcik poinformował, że rękopiśmienne mapy geologiczne są gromadzone w Muzeum Ziemi od 1933 r. Pozyskiwano je zwykle podczas przejmowania spuścizn wybitnych uczonych. Stanowią one wyodrębnioną część poszczególnych zespołów archiwalnych. Muzeum liczy około 1000 tych map, wśród których znaczną ilość stanowią mapy topograficzne z okresu międzywojennego z naniesioną ręcznie treścią geologiczną. Szczególną wartość mają rękopiśmienne mapy Tatr W. Kuźniara i F. Rabowskiego, będące wykładnią ewolucji poglądów na tę część Karpat od początków XX wieku.

Cenny i poniekąd unikalny kartograficzny materiał źródłowy z końca XVI w. (z czasów biskupa Kromera) znajduje się — jak poinformował mgr R. Marchwiński — w Archiwum Diecezji Warmińskiej w Olsztynie. Znajduje się tam 14 planów i map wsi, dworów, obiektów gospodarczych, lasów z pogranicznych terenów południowej Warmii. Stanowią one równocześnie istotne źródło do poznania fizjografii i zalesienia tych obszarów. Ponadto w archiwum znajduje się — w odpisie z początku XVII w. — rękopiśmienny podręcznik miernictwa z ok. 1580 r., pióra miejscowego proboszcza Wilhelma Baldensheima.

Wreszcie w ostatnim referacie mgr R. Marchwiński, na podstawie analizy tekstu *Polonii* Kromera i mapy Polski Grodeckiego, przedstawił Kromera jako pierwszego w piśmiennictwie polskim autora, który w pełni docenił rolę mapy jako pomocy i źródła w naukowym warsztacie historyka. Mapa Grodeckiego, jak również mapy Wapowskiego pozwoliły Kromerowi określić położenie Korony i Litwy, jak również współrzędne geograficzne szeregu miast. Dane te wprowadził biskup warmiński do wydania *Polonii* z r. 1575.

W żywej dyskusji uczestniczyły 22 osoby. Prof. A. Tomczak, w nawiązaniu do referatu dr A. Pawłowskiej-Wielgus i doc. S. Alexandrowicza, zaakcentował doniosłość problemu bazy źródłowej dla przyszłych historyków kartografii. Doc. J. Szymański podkreślił praktyczne znaczenie konferencji, zmierzającej do zbliżenia pomiędzy historykami i historykami kartografii a archiwistami, co przynieść

powinno obopólne korzyści; dotyczy to zwłaszcza wykorzystywania do prac naukowych wielkoskalowych map rękopiśmiennych. Prof. S. Trawkowski krytycznie ustosunkował się do istniejącej praktyki w niektórych urzędach: na mapach katastralnych pracuje się aktualnie, nanosząc nowe treści. W ten sposób niszczy się oryginały, zamiast pracować na odbitkach kserograficznych. Doc. J. Gołaski mówił o zjawisku wpływania do archiwów map zniszczonych i zdekompletowanych; wysunął przy tym postulat, aby wojewódzkie archiwa państwowe uzyskały prawa do egzemplarza obowiązkowego wydawanych map. O zaniedbaniach i niekiedy wręcz opieszałości w przekazywaniu przez niektóre instytucje map do archiwów poinformowała dr J. Wasiak. O podjętej współpracy pomiędzy Głównym Urzędem Geodezji i Kartografii a Naczelną Dyrekcją Archiwów Państwowych, zwłaszcza odnośnie przekazywania map do archiwów, poinformowała mgr A. Madzińska. Prof. A. Tomczak uwypuklił konieczność ulepszenia metod pracy, form informacji ze strony archiwistów, w tym także informacji odnośnie poloników za granicą.

Doc. S. Litak zwrócił uwagę na bogate archiwalia kartograficzne w archiwach diecezjalnych, w tym także na plany obiektów sakralnych, jak również na kartografika polskie w zbiorach zagranicznych, podając jako przykład rosnący — dzięki darowiznom — zbiór planów miast i fortyfikacji, map strategicznych tureckich i in. w Bibliotece Polskiej w Paryżu. Natomiast dr J. Wasiak mówiła o licznych tematach prac naukowych i magisterskich podejmowanych na Uniwersytecie Łódzkim, w oparciu o kartografika z WAP w Łodzi. Doc. J. Szymański, dr B. Trelińska i mgr H. Rutkowski zwrócili uwagę na brak pomocy dla dydaktyki i popularyzacji w zakresie historii kartografii. Postulowali wydawanie reprodukcji map, jak również podjęcie prac nad podręcznikami do dziejów kartografii powszechnej i polskiej, a zwłaszcza polskiej okresu rozbiorowego. Dr Z. Rzepa wyraził pogląd, że pracownicy nauki zajmujący się dziejami kartografii powinni posiadać własny, specjalistyczny periodyk do publikowania swych prac.

H. Cytowski — jeden z nestorów kartografii polskiej — w swym utrzymanym w serdecznym tonie wystąpieniu, połączonym z osobistymi wspomnieniami, zwrócił uwagę na pożytki wynikające z organizowania niniejszych konferencji, które przybliżają dawne zabytki kultury, dawne mapy i atlasy ku współczesności. Ścisłejsze związki pomiędzy historią kartografii a współczesną kartografią stosowaną są potrzebne. Paradoxem jest, że im większy mamy postęp techniczny, graficzne możliwości i kwalifikacje kartografów, tym częściej spotyka się próby zubożania form graficznych, obniżania wymowy obrazu kartograficznego Ziemi, zjawisk, zdarzeń. Przykładem są tendencje do pomijania ukształtowania pionowego na mapach historycznych.

W ramach dyskusji uczestnicy konferencji mieli również możliwość wysłuchania informacji na inne tematy. Mgr J. Ostrowski mówił o przedsięwzięciach dotyczących *Pomników kartografii Polski*². Do pracy nad pierwszym zeszytem przystąpili już profesorowie K. Buczek i S. Pietkiewicz. Całości długofalowego przedsięwzięcia powinna — i jest nadzieja, że będzie — patronować Polska Akademia Nauk, wydając drukiem poszczególne tomy wraz z komentarzami naukowymi. Dr B. Krassowski poinformował o przedsięwzięciu przez Bibliotekę Narodową reedycji najciekawszych zabytków kartografii polskiej (tzw. mapę kwatremistrzostwa wydano, niestety, w nakładzie zaledwie 100 egzemplarzy). Podjęto już prace nad wydaniem map Kantera i Czaykowskiego. Całość planuje się na 30 zeszytów map i 10 planów miast. W dyskusji uznano, że oba wydawnictwa: *Monumenta Poloniae Cartographica* i reedycje podjęte przez BN, jako mające inny charakter, powinny być realizowane równolegle. Mgr H. Rutkowski podał do wiadomości, że

² Zob. relację Z. Rzepy w niniejszym numerze „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki”.

w związku ze zmianami nazw miejscowości w południowo-wschodnich rejonach Polski³ i wypowiedziami na ten temat powstała przy Ministrze Administracji, Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska specjalna komisja złożona z pracowników kilku dyscyplin naukowych. Doc. J. Gołaski podzielił się informacją, że w Poznaniu — z okazji 250-lecia geodezji miejskiej — otwarto wystawę planów miasta, w tym też nowo odkrytych.

Godną oprawą konferencji były wystawy kartografików. W reprezentacyjnych salach ratusza toruńskiego otwarto wystawę zorganizowaną przez Wojewódzkie Archiwum Państwowe, Książnicę Miejską im. Mikołaja Kopernika i Muzeum Okręgowe w Toruniu. Twórcami wystawy były: dr K. Ciesielska (dyrektor WAP) i mgr A. Lewandowska (kustosz Książnicy Miejskiej), które po tzw. słowie wstępnym udzielały informacji nie tylko o eksponatach, lecz również o całości zbiorów. Ekspozycja podzielona została na 4 działy: 1) Zbiory Książnicy Miejskiej (drukowane), 2) Toruń, 3) Dobra miejskie, 4) Wisła (2—4 ze zbiorów WAP). Zbiór kartograficzny WAP należy do cenniejszych i najpełniej zachowanych zbiorów proveniencji miejskiej w Polsce. Zawiera interesujące mapy i plany miasta, twierdzy i dóbr miejskich, sięgające początków XVII w. Książnica natomiast posiada sporą ilość atlasów i map drukowanych począwszy od połowy XVI w.

Równie interesująca wystawa kartograficzna otwarta została w Bibliotece Głównej UMK. Pokazano wiele eksponatów spośród polskiej i światowej twórczości kartograficznej od XV w. Jej twórcą i autorem komentarza była mgr L. Poławska.

Miłym akcentem dla uczestników konferencji było otrzymanie *Bibliografii polskiej historii geografii i kartografii 1970—1975* (Wrocław 1978) opracowanej przez W. Wernerową z Instytutu Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN. Jest to kontynuacja *Dorobku polskiej historii geografii i kartografii w latach 1945—1969*, B. Olszewicza (Warszawa 1971).

Konferencji towarzyszyła oficjalna uroczystość. W salach ratusza wręczone zostały odznaczenia toruńskim instytucjom i pracownikom zasłużonym dla archiwistyki. Wiceprezydent miasta — mgr R. Czyżniewski — wręczył Brązowy Krzyż Zasługi, natomiast Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych — prof. T. Walichnowski — 9 honorowych odznak Za Zasługi dla Archiwistyki (w tym Urzędowi Miejskiemu w Toruniu, Instytutowi Historii i Archiwistyki UMK, Muzeum Okręgowemu w Toruniu oraz Książnicy Miejskiej im. Mikołaja Kopernika) i 2 odznaki Zasłużonego dla Archiwum.

Na oddzielnym posiedzeniu Zespołu Historii Kartografii ustalono termin i tematykę V Konferencji. Odbędzie się ona w Wieliczce w dniach 12—13 października 1979 r. i poświęcona będzie kartografii górnictwa solnego w Polsce.

Zbigniew Rzepa
(Wrocław)

ZEBRANIE POŚWIĘCONE POMNIKOM KARTOGRAFII POLSKIEJ

Znaczenie wydania reprodukcji dawnych map Polski wraz z naukowym komentarzem jest bezsporne. Przede wszystkim przemawia za tym kryterium badawczo-warsztatowe: ilustracja stadiów rozwoju obrazu kartograficznego ziem wchodzących w skład Rzeczypospolitej. Dalej — mapy późniejsze, a więc z II połowy XVIII w. i I połowy XIX w., zawierające coraz bogatszą treść, stanowią równo-

³ Zob. relacje J. Ostrowskiego w „Polskim Przeglądzie Kartograficznym” T. 10:1978 nr 1 s. 56.